
Ahmet Yaşar Ocak
-
Tarihçinin Yolculuğu
Meraklısı İçin Bir Yol Haritası
Timaş Tarih

Uzun yıllara muhtaç bir birikim, tecrübe, geniş bir perspektif, zekâ ve kabiliyet ister.

Üstelik acele ederek ve kendinize fazlaca güvenerek ve prestij için teori ortaya atmaya kalkarsanız, sizi kısa zamanda paçanızdan çekerek aşağı indirecek birileri mutlaka çıkar. Hatta o kadar emek vererek oluşturduğunuz teoriniz eğer çok sağlam ampirik çalışmalara dayanmıyorsa, itinayla ördüğünüz teorinizin sırça duvarı hiç hesap etmediğiniz bir anda tuz buz olabilir. Çünkü her an hiç hesapta olmayan bir ampirik veri ortaya çıkabilir.

İdeolojik ve kültürel bölünmüşlük

Ben şahsen Türkiye'den öyle Batı'daki tarihçiler, sosyologlar, iktisatçılar, hukukçular ve felsefeciler arasından çıktığı gibi önemli, dünyaca kabul gören, uzun süreli teoriler ortaya koyacak simalar çıkacağına inanan biri değilim.

Neden mi? Söyleyeyim hemen:

Bunun bana göre biri demin saydığım uzun vadeli birikime, tecrübeye ihtiyacı olduğu, biri de bizden çok öncelere giden, diğeri içinde çırpındığımız ideolojik ve kültürel bölünmüşlük ortamı gibi iki sebebi var.

Birincisi bizim Cumhuriyet öncesi tarihimizde de –malum birkaç istisnanın dışında– öyle Batı'daki gibi güçlü tarihsel, sosyolojik ve felsefi, geniş ve yerleşmiş bir tefekkür –istisna kabilinden birkaç isim dışında- geleneği yok. İbn Haldun gibi bir dâhinin 14. yüzyıl İslâm dünyasında açtığı yoldan pek fazla giden olmadı çünkü. İşin tuhafı bütün iddialarına rağmen geçmişi sıfırlayan Cumhuriyet de yaklaşık yüz yıldır böyle bir gelenek yaratamadı.

İkincisi, siyaseti, eğitimi, akademyayı teslim alan sözünü ettiğim ideolojik ve kültürel bölünmüşlük, böyle bir gelenek yaratmaya zaten en büyük engeldir ve işin acı yanı, bu bölünmüşlük zaman zaman iddia edildiği gibi şu birkaç on yılın değil daha Tan-

zimat'tan itibaren temeli atılmış ve sürekli gelişmiş, Cumhuriyet inkılaplarıyla daha da belirginleşmiş bir kültürel çatışma sürecinin ürünüdür.

Bunun temelinde bizim modernleşme problemimiz yatar. Bu yüzden zaten Türkiye'de tarihçilik yapmak çok zordur. Bu yüzden Batı'da çalışan tarihçilerimiz orada Türkiye'dekinden daha rahat bir ortamda konuşuyor, yazıyor, isim yapıyorlar. Çünkü Batı ülkelerinde Türkiye'deki gibi elimizi kolumuzu bağlayan birtakım ideolojik kayıtlar yok. Tek endişe bilim dünyasında yer edinebilmek, kabul görmektir. Ayrıca teknik olarak da istedikleri her kaynağa, malzemeye zengin kütüphaneler sayesinde rahatça ve kolayca ulaşıyorlar. Adeta her şey ellerinin altında.

Açıkçası, teorik bakış açısını inşa edecek zemini hazırlayacak olan yapı, bir ülkede akademyadır. Siz sayısı giderek artan kalitesiz ve iç çekişmelerle uğraşan yeni üniversitelerden ve giderek maalesef kalitesizleşen eski üniversitelerden oluşan bu kalitesiz sözüm ona akademyanın bahsettiğim açmazlardan kurtulup böyle dünyada ses getirecek teoriler oluşturacağına inanıyor ve bunu bekliyor musunuz?

Ben inanmıyor ve beklemiyorum açıkçası. Ama Frenkçe tabirle *pseudo* teorilere, acele teorilere bol bol rastlayabilirsiniz.

Bir diğer husus, en azından tarihçilik için konuşuyorum, ben teorik tarih çalışmalarından çok, sağlam ampirik çalışmaların işe yarar ve kalıcı olduğuna inanan eski kafalılardanım. O kibirli bazı gençlerin bizim gibilerini -yüzümüze demeseler de- artık küçümsediklerini biliyorum. Bana göre kalitesini giderek yitiren Türkiye tarihçiliği ampirik çalışmaların da kalitesini düşürüyor.

Bu söylediklerimle teorik tarihçiliğe karşı olduğum anlaşılmasın. Aksine lüzumuna yürekten inanan biriyim. Keşke bizim tarihçilerimiz de hurda teferruata saplanıp kalmaktan, arşiv belgeleriyle kronikler arasına sıkışmış bir tarihçilik geleneğinden kurtulup cid-

di, ufuk açıcı teoriler ihtiva eden eserler ortaya koyabilseler. Bunu çok isterim.

Kendi Olimpos'undaki Zeus!

Siz kendinden öncekilerin çalışmalarını küçümseyen ve saçma eleştirilere tabi tutarak onları sıfırlamaya çalışan birtakım kendini beğenmiş, kendini kendi Olimpos'unda Zeus sanan kibirli bazı genç tarihçilerden teoriler beklemeyin.

Bir kere daha tekrar edeyim: Batı'daki örneklerine bakarak bize çok cazip gelen teorik tarihçiliğin kolay bir şey olduğunu sanmayalım. Daha önce dediğim gibi böyle bir tarihçilik her şeyden önce, arkasında yüzlerce yıla dayanan bir tefekkür, bilimsel ve akademik gelenek; sonra da o teorileri inşa etmeye yarayacak, sağlam metin çalışmalarına dayalı güçlü ve ciddi, ampirik bir tarihçilik zemini ve derin filolojik bir alt yapı; sosyolojik, felsefî ve matematik bir kafa ister.

Fakat şunu da unutmayınız, bugün artık Batı'da da tarih alanında bir Fernand Braudel, iktisat ve sosyolojide bir Karl Marx, bir Max Weber vs. yetişmiyor. Hiç yok mu, tabii ki bugün ünlü bazı isimler var. Ama onların öncekiler kadar evrensel bir mahiyet kazandıklarını söylemek zor bence.

TARİHÇİLİĞİN DEĞİŞMEYEN GÜNDEMİ: KÜTÜPHANE İHTİYACI

Olmasa da olur!

İlmî çalışma için en başta her ne kadar bugün dijital olarak bazı kaynaklara ve modern literatüre ulaşmak kolay ise de kütüphane ihtiyacı hep gündemimdedir.

Bizim Avrupa ve Amerika üniversiteleri gibi en yenisi birkaç yüz yıllık zengin üniversite kütüphanelerimiz yok biliyorsunuz. Nispeten eski ve çok değerli hatta bazıları ünik bir İstanbul Üniversitesi Kütüphanemiz vardı (Süleymaniye, Nuruosmaniye, Bayezıt, İslâm Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanelerini kastetmiyorum, üniversite kütüphanelerini kastediyorum). O kütüphanenin de cahil Kemal Alemdaroğlu canına okudu yazmalarla dolu kolileri tekmeleyerek.

Üniversitelerimizin de maşallah tarih, sanat tarihi, felsefe, sosyoloji, edebiyat tarihi, antropoloji gibi sosyal bilim dallarının ihtiyacı olan yeni literatürle, bilimsel dergilerle zenginleşme endişesi yok zaten. Bu bilim dallarına lüks ve "olmasa da olur" diye bakıyorlar herhalde.

Avrupa ve Amerika üniversite kütüphanelerinin niçin kitap sayısını artırarak zenginleşmek için o kadar uğraştıklarını, dünyanın parasını harcadıklarını düşünmeden üniversite kütüphanelerimizin e-kitap sayısıyla övünüyoruz. Batılı üniversiteler herhalde bu e-kitaptan haberdar değiller veya bilmiyorlar (!).

Kaldı ki ben Avrupa ve Amerika üniversitelerinin dışındaki araştırma merkezlerinin, British Museum, Bibliothèque Nationale, Collége de France, Ecole des Langues Orientales, Viyana ve Berlin Staatsbibliothek'leri gibi birkaç yüz yıllık dünyaca ünlü kütüphanelerinden hiç bahsetmiyorum. Bizans araştırmaları ile ilgili en zengin kütüphanelerden biri İstanbul'da olması gerekirken neden Collège de France'dadır?

Bir numaralı kütüphane

Allah'tan İstanbul'da yazma eser koleksiyonları itibariyle dünyanın en zengin birkaç kütüphanesinden biri olan bir Süleymaniye var. Allah'tan yine İstanbul'da dünyanın en zengin arşivlerinden bir

olan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ve Ankara'da bir Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi var.

Ankara'da özellikle 1970'ler ve 1980'ler sonrası yayınlar açısından kısmen Bilkent ve ODTÜ kütüphaneleri var. Fakat asıl tarih alanında maalesef önemli bir kısmı maalesef bir kısmı bizzat bazı "hoca"larınca yağmalanan Dil-Tarih ve Coğrafya ve Türk Tarih Kurumu kütüphaneleri kısmen ihtiyacımıza cevap veriyor. Asıl İstanbul'daki İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi hem zenginliği hem de araştırmacılara sağladığı imkânlar bakımından bir numaradır.

En çok yaşadığım zorluk

Mamafih bu ihtiyacımız bir şekilde gideriliyor. Lakin şahsen benim en çok yaşadığım zorluk, fikirlerimi, yorumlarımı, varsayımlarımı karşılıklı oturup tartışarak test edeceğim, yahut yazdıklarımı Batı'daki gibi okuma zahmetine katlanıp bu sayede kendimi geliştireceğim meslektaş yokluğu. Avrupa ve Amerika üniversitelerindeki bilimsel çalışma ve tartışma ortamı ne yazık ki bizde yok.

Benim yazdığım kitap ve makaleleri -birkaç kitap ve makalem hariç olabilir- en yakın arkadaşlarımın bile vakit ayırıp okuduklarını, benimle bunları tartıştıklarını görmedim. Fikirlerini söylediklerini, eleştirilerini duymadım. Herhalde "Şimdi eleştirip de bizim Ahmet'i üzmeyelim" diyorlardır(!).

Şaka bir yana, benim kendimi geliştirmeme en çok yardım edecek olan bu ortama ben Türkiye'de sahip değilim. Oysa Batılı meslektaşların kitaplarının teşekkür kısmında yazdıkları metinleri okuyan, eksiklerine işaret eden en azından iki üç meslektaşının isimlerine rastlarsınız. Ne kadar güzel. Hep imrenmişimdir.

KÜLTÜR ARKEOLOJİSİ İLE TARİHİ CANLANDIRMAK

Hayali işletmek

Yaptığınız çalışmalarla ilgili olarak eğer gerekiyorsa alana gideceksiniz. Bu bence müthiş bir avantaj, çünkü olayın cereyan ettiği alanda evvela tarihle ve sonra oradaki insanlarla bağlantı kuruyorsunuz, ufkunuz açılıyor, hayaliniz işlemeye başlıyor. Bu sebeple son yıllarda -bilimsel toplantılara gitmenin dışında- hem sırf gezmek, hem de Türk tarihinin doğuş mekânlarını, muhteşem İslâm uygarlığının geliştiği sahaları görebilmek için Orta Asya'ya, ertesi yıl muhteşem Endülüs İslâm uygarlığının mekânına, İspanya'ya gittim.

Kazakistan'ı, Kırgızistan'ı Özbekistan'ı iyi tanıyan Ali İhsan adında bir doktora öğrencimle beraber buraları yaklaşık bir ay gezdim. Bir de Ankara İlahiyat Fakültesi'nden küçük bir grupla İspanya'yı çok iyi tanıyan, mükemmel İspanyolca bilen, Endülüs tarihine dair değerli yayınları olan Prof. Mehmet Özdemir kılavuzluğunda Endülüs'e gittik.

Granada, Kordoba, Sevilla, Malaga, Cebel-i Tarık ve civarlarını dolaştık. Temelleri mevcut Medinetü'z-Zehra'yı gezdik. İnsan oraları doya doya gezince müthiş etkileniyor. Ama maalesef Toledo'ya gidemedik. Gerçekten tarihin cereyan ettiği o sahalarda hayalen tarihle temasa geçiyorsunuz. Cebel-i Tarık sahilinde gezerken Tarık b. Ziyad'ın karaya çıkarken, gemilerini yakarken, askerlerine o ünlü konuşmasını yaparken hayal ettim. Tarih kafanızda canlanıyor adeta. Bazı şeyleri daha iyi anladığınızı fark ediyorsunuz. Karşıda boğazın güney yakasında Atlas Dağlarının bulutsu silüetini seyrediyorsunuz. O devirde gösterdikleri cesareti ve gözüpekliği takdir ediyorsunuz.

Hayıflandığım şey

Ben tezimi yazarken ve bazı diğer çalışmalarım için de yerine göre zaman zaman Anadolu'da dolaştım. Hayıflandığım ve ölünceye kadar da hayıflanacağım, içimdeki ukde şu: İslâm uygarlığının muhteşem kalıntılarını barındıran Mısır'a, burnumuzun dibindeki -yakın yer nasılsa bir gün giderim diye ihmal ettiğim- ve artık bir harabeden başka bir şey olmayan Suriye'ye ve Irak'a böyle sırf gezmek için gidemedim. Kısacası tarih araştırmalarında eğer konunuz gerektiriyorsa, alanı gezmek çok önemli ve size çok şey katıyor.

Bazı meslektaşlarımız İstanbul'dan dışarı adım atmamıştır tahmin ederim. Batı ülkelerinden söz etmiyorum. Çoğumuz çeşitli bilimsel toplantılara katılmak için epeyce Batı ülkesine ve bir iki Arap ülkesine gitmişizdir. Mesela 1982'de Libya'ya gittim. Orada Tunus Libya sınırında Ukbe b. Nafi'in Afrika fetihlerinde kullandığı müstahkem, sokaklarının üstü kapalı Gadames'i gezdim. Tuaregleri tanıdım. Benim söylediğim sempozyum seyahatlerinden farklı bir şey.

Her neyse alana gittiğinizde öyle ben filan üniversiteden filanım diyerek değil, sıradan bir ziyaretçi gibi gideceksiniz. Aksi halde insanlar mesafe koyuyorlar araya veya şüpheleniyorlar bu adam niye geldi buraya diye. Tam düşündüklerini de size söylemiyorlar. Öyle sıradan bir ziyaretçi gibi gittiğiniz zaman çok rahat diyalog kuruyorsunuz pek çok bilgiyi de o şekilde elde edebiliyorsunuz böylece.

Tarihin izleri

Merhum Halil İnalcık bunu yaptı. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu coğrafyayı ondan yıllar önce Fransız Bizans arkeolog ve tarihçilerinin didik ettiği bölgeyi Bursalı araştırmacı Raif Kaplanoğlu'nun kılavuzluğunda seksen küsur yaşında dolaştı. Amacı böylece topografya açısından da edindiği bilgi ışığında Osmanlı Devleti'nin kuruluş şartlarını tespit etmek, bilgi edinmek, kafasında canlandırmak içindi. Zaten ondan sonra 1302'deki Bafeus

Savaşı'na odaklandı ve onu Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi kabul etti.

Kaldı ki "arkeolojik" gezi yapmak belki biraz daha kolay ama kültür arkeolojisi hem daha zor hem de "biraz daha sorunlu" gibi, çünkü bir seçme ayıklama kriteri yok. Evet alanda izler olabilir ama 1000 yıl öncesiyle aynı olmayabilir, o dönemden pek de bir şeyler kalmamış olabilir. Ayrıca bugün gördüğünüz, düşündüğünüz şeyler o dönemde düşünülmemiş olabilir. Bunu da hesaba katmanız gerekir. Tarihin belli dönemlerinde girdiler çıktılar oluyor, izler silinebiliyor.

Peki bugün bir kültür tarihi araştırmacısı, tasavvuf tarihi araştırmacısı, sosyal tarihçi geçmişe yönelik olarak günümüze kalan kültürel ögelerden, izlerden nasıl yararlanabiliriz?

Her şeyden önce bir defa o mekânı görüyorsunuz. Mekânı görmek sizin araştırdığınız olayla doğrudan bağlantı kurmanızı sağlıyor.

Köylerdeki gezilerim

Mesela Babaîler İsyanı'nı çalışırken 1977 yazında Kırıkkale yakınındaki Balşeyh'ten başlayarak yerine göre otobüsle -o tarihlerde arabam yoktu çünkü- yerine göre minibüs ve hatta buğday kamyonlarının üstünde Mecidözü'ne geçtim. Yakınlarındaki Elvançelebi köyüne gittim. Yanımda merhum Semavi Eyice Hoca'nın Elvan Çelebi Tekkesi makalesi olduğu halde tekkeyi ve Elvan Çelebi'nin türbesini ziyaret edip mekânı dolaştım. Bir meraklı olduğumu söyleyerek köylülerle sohbet ettim. Onların ne bildiklerini böylece çaktırmadan öğrenmeye çalıştım. Orada saatler geçirdikten sonra Amasya'ya geçtim. Ertesi gün Baba İlyas'ın sığındığı ve Seçuklu ordusunun kuşattığı Amasya Kalesi'ne çıktım, savaşı, Baba İlyas'ın öldürülüşünü hayal ettim. Sonra Turhal yolu üstünde Baba İlyas'ın türbesi ziyaret ettim, köylüleri dinledim.

En son Babaîlerle, yani Türkmenlerle içinde Frank ve Ermeni paralı askerlerinin de bulunduğu Selçuklu ordusu arasında 1240 Ağustos'unda cereyan eden kanlı Malya Savaşı'nın vukû bulduğu araziye gittim. Bugün orada köyler var, köylüler hiçbir şey hatırlamıyorlar o konuda. Demek ki toplumsal hafızada bir şey kalmamış. Ama bir Türkmen ozanın Malya'da öldürülen Türkmenler için yaktığı ağıtı bugün buluyorsunuz. Malya arazisini gördüğünüz zaman savaşın nasıl bir mekânda, nasıl bir coğrafyada cereyan ettiğini az çok hayal edebiliyorsunuz. Bu imkânı her zaman her konuda elde edemeyebilirsiniz. Bu ihtimalle de karşılaşabilirsiniz.

Vefaîler ve Dede Garkın üzerinde çalışırken Prof. Haşim Şahin'le beraber Dede Garkın sempozyumu vesileyle Viranşehir'e gittik. Yakındaki Dede köyünü ve Dede Garkın'ın oradaki -Türkiye genelinde olduğu gibi- maalesef bakımsız, perişan haldeki türbesini ziyaret ettik, köylülerle konuştuk, oraları dolaştık. Dede Garkın'la ilgili kitabı ondan sonra yazdım. Yazarken pek çok şey kafamda halledilmişti neredeyse.

Dede Garkın'ı Alevîler tabii ki biliyorlardı, hatta adını taşıyan bir ocak da vardı, ama tarihi şahsiyeti hakkında bir şey bilmiyorlardı. Onu da Babaîleri çalışırken ben fark ettim ve literatüre kazandırdım 1978'de. Ocak mensupları da benim vasıtamla onu tanıdılar. İsim olarak bile çok az bilinen ama Ortaçağ Türkiye'sinin dinî tarihi içinde çok etkili bir figür.

Fuat Köprülü'nün gözünden kaçmış, teşhis edememiş. Eski harflerle "Garkın" kelimesini okuyamamış, "Bu Ulvan'a benziyor ama bir imla hatası olmalı." diyor, herhalde, "Elvan" yazacakken müstensih bu şekilde hatalı yazmış olabilir." diyor. "Garkın" kelimesi açıkça görünüyor ama. O zamana kadar kıyıda köşede kalmış bir sima olduğu için Köprülü onunla ilgilenmemiş, önemsememiş belli ki...

Bir çeşit sözlü tarih

Tezi yazarken Elvan Çelebi'nin eserinden yola çıkarak onun kim olduğunu meydana çıkardım. Her şeyden önce Ortadoğu'da Ortaçağlarda çok mühim bir tarikat olan Vefaîliğin Anadolu'daki en önde gelen halifesi ve daha ilginç olanı, Baba İlyas'ın dedesi. Vefaîlik Osmanlı kuruluşuyla da ilgili olduğu için önemli bir sufi çevre idi. Bunu bazıları illa 15. yüzyıldaki İstanbul'da Vefa semtine adını veren Şeyh Vefa'ya mâl etmeye uğraşıyorlar. Çünkü Ortaçağ'da Alevî yapılanmasında da önemi olan bir şahsiyet. Oradan uzaklaştırmak için Şeyh Vefa'ya bağlıyorlar. Mesela Edebalı da Baba İlyas'ın halifesi bir Vefaî şeyhi idi. Fakat benden sonra birileri şimdi üstüne atladılar, sahiplendiler, benim adımı bile anmıyorlar. Şimdi benim söylediklerimi tekzibe çalışıyorlar. İşte üzüntü veren şey bu... Bu başka bir bahis tabii.

Gezilere dönersek bu gezilerde yaptığım görüşmelerin ses kaydını aldığım oldu fakat bunu yaptığınızda konuştuğunuz kişiler tedirgin oluyor. O zamanlar şimdiki gibi teknik ileri değil, dijital aletler yok. Elinizde kayıt için bir çanta teyp var. Kolay olmuyordu. Ama çok fotoğraf çektiğim zamanlar oldu.

Mesela Çapanoğlu İsyanı'yla ilgili olaya şahit olmuş konuştuğum yaşlı kişilerin anlattıkları yazılı olarak hâlâ duruyor ama şimdi "sözlü tarih" denilen bu araştırmayı yaptığımda teybim, fotoğraf makinem olmadığı için (mütevazı bir asistan maaşıyla hem ev geçindirmek, hem bunları edinmek kolay değildi. Daktilo makinemi bile mekânı cennet olası Nejat Hoca almıştı o zaman) karşımdakiler anlatırken süratle not alıyor, sonra o müsveddeleri akşam temize çekiyordum. O müsveddelerim de hâlâ duruyor. Onlardan bazıları da eski harflerle yazdıkları kendi notlarını bana vermişlerdi. Onlar da bende duruyor.

ÖNCEKİ ÇALIŞMALARIN HAKKINI VERMEK

Kitaplara ilaveler yapmak

Ben her çalışmamada, kitap olsun, makale olsun, benden önce yapılan çalışmaların hakkını vermeye çalışırım. Çünkü hem bir kadirşinaslık borcudur, bir akademik etik prensibidir, hem de bu araştırmacının lehinedir. Çünkü okuyucu bu çalışmaların üstüne böylece onun ne koyduğunu, katkısını görür.

Kitaplarımın her baskısında irili ufaklı eklemeler, çıkarmalar yapıyorum. Makalelerimi topladığım birkaç derleme kitabım var. Onlardaki makalelere hiç dokunmadım.

Çünkü onlar yayımlandıkları dönemin ürünüdürler ve bence öyle kalmaları gerekir. Nitekim dipnotlarına ve kaynakçalarına bakıldığında onlarda sonraki literatüre dair eklemeler veya bilgiler, yorumlar göremezsiniz.

Ama bazı kitaplarımda ilaveler yapıyorum. Bunun sebebi şu:

O kitapla ilgili katılmadığım ve beni, kitabı şu veya bu sebeple afakî bir eleştiriye tabi tutan bir akademik yayın varsa onun yönelttiği afakî eleştirinin temeli olmadığını, görüşünün yanlışlığını -tabii kendimce- ortaya koymak içindir.

Polemik merakı

Genellikle kitaplarımla ilgili Türkiye'den yapılan eleştiriler, ya muhafazakâr akademik tarihçilerden, ya asıl alanı ilahiyat iken ve bu alanın pek çok meselesi varken onlara girmeyip tarihçiliğe soyunanlardan, yahut benimle aynı konuları çalışan amatör hevesli, asıl mesleği tarihçilik olmayan ama çok iddialı yazarlardan, beni ideolojik olarak değersizleştirip kendini öne sürmek isteyenlerden gelir.

Bunun da sebepleri var tabii. Bu tür eleştiriler maalesef bizim memleketimizde çok yaygın ve pazarda da alıcısı çok. Bizim insanımız bu tür polemiklere çok meraklıdır. İsterler ki taraflar birbirine yüklensin, onlar da seyredip keyiflensinler. Ben bu hastalığı iyi bildiğim için asla o tür eleştirileri muhatap alıp cevap vermem. Zira bunlara zaman ve emek harcamayı zait bulurum. Çünkü yazdıklarım ortadadır. İsteyen kime inanırsa inansın. Zaten benim de yazdıklarımı illa kabul ettireyim diye bir derdim olmadı bugüne kadar.

Otokoreksiyon (özdüzeltim)

İkincisi, yayınladığım kitaptan sonra eğer dikkate alınması gereken, benim kitabımın eksik bıraktığı bir yönü tamamlayan veya mutlaka bahsedilmesi lazım olan görüşler ihtiva eden ve gerçekten bilimsel olarak beni tashih eden bir yayın varsa onu eklerim. Böylece hem benim kitabım eksik kalmamış olsun, hem de ileride kitabı okuyacak olanlar şayet yeni yayını bir şekilde görmemişse benim kitap vasıtasıyla haberdar olsun diye düşünürüm.

Üçüncüsü, eğer gerekiyorsa, kitabın ilk baskısında ileri sürdüğüm bir mütalaanın sonradan doğru olmadığını görürsem, kendimi eleştirmek için de bu tür revizyonlar yapmışımdır. Kitaplarımda böyle otokoreksiyonlara rastlayabilirsiniz. Bunu yapmaktan hiç çekinmem ve yeni baskının önsözünde o yayınları zikrederim; eğer beni mektubuyla uyaran meslektaşlarım olursa onlara da önsözde teşekkür ederim.

ESERLERİN YAZIMI: KIRK DÜŞÜNÜP BİR YAZMAK

Araştırıcının önündeki tehlike

Veri toplama süreci gerçekten çok önemlidir. Bu konuda araştırıcının önündeki en tehlikeli şey, kafasında peşin hükümle yola

çıkmak, yanlış yaklaşımlara prim vermektir. Yani önceden kararlaştırılmış bir sonucu ispat veya tahkim için araştırma yapmak, asla kabul edilemez. Bu, araştırmacıyı seçiciliğe iter.

Tezini destekleyeceğini düşündüğü verileri toplar, diğerlerini göz ardı ederse, o araştırma zaten daha doğmadan ölmüş demektir. Yani kafanızda böyle bir önyargı ile işe başlamak, sizin ideolojik saplantınız olduğunu gösterir. Böyle yapılmış bir araştırma zaten genel kabul görmeyecektir. Dolayısıyla kaynaklardan veri toplarken seçici olmamak lazımdır.

Analiz safhası da tabii ki çok önemlidir. Bu aşamada da yine önyargı çok tehlikelidir şüphesiz. Analiz safhasında tarihin sosyoloji, felsefe, psikoloji, kültürel antropoloji, demografi, etnoloji gibi yardımcı bilimsel disiplinler büyük önem taşır. Bu disiplinlerin sağladığı yaklaşım ve özellikle sosyolojik bakış açısı, analizlerinize derinlik katar, ikna edicilik kazandırır. Zaten disiplinlerarası (interdisipliner) yaklaşım denilen, Türkiye'de adı çok söylenen ama kendi ortada olmayan şey de bir anlamda budur. Üniversitelerde, Edebiyat Fakültelerinde aynı katta ve bir üst katta bulunan komşu bölümlerde çalışanların yaptıkları çalışmalarda birbirleriyle fikir alışverişinde bulunduklarını, ne Hacettepe Üniversitesi'nde çalıştığım kırk yıla yakın sürede, ne de 10 yıldır çalıştığım TOBB Üniversitesi'nde şahit olmadım. Hacettepe Sanat Tarihi Bölümü'ndeki meslektaşlar da sadece kitabe metinleri konusunda bizlerden faydalanmışlardır. Ama çalıştıkları konularda danıştıklarına, veya bizim onların katkıda bulunacakları konularda onlarla işbirliğine gittiğimize şahit olmadım. Yalnız benim İslâm Mitolojisini yazarken Sanat Tarihi Bölümü'ndeki bir meslektaşın fikirlerine başvurdum. Metni okutturdum.

Braduel'in sözü

Bana göre Türkiye'deki tarihçiliğin en büyük noksanlarından biri, henüz böyle bir zihniyetin içselleştirilememiş olması veya işin sa-

dece görüntü ve teknik düzeyinde kalınmasıdır. Tek yönlü yaklaşımlar, analizlerinizi, yorumlarınızı kuraklaştırır, zevksiz hale getirir. İkna edici olamaz. En kötüsü de vardığınız sonuç gerçekle bağdaşmayan, ütopik bir sonuç olur.

Ben bu konuda kendime hep Annales Mektebi'nin kurucularından meşhur Fransız tarihçi F. Braduel'in bir sözünü örnek almaya çalıştığımı söyleyebilirim. O, *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'Epoque de Philippe II* isimli, dünya tarihçiliğinde çığır açan çok önemli kitabında "Ben bu kitabı yazarken Fransız ve Katolik olduğumu unutmaya çalıştım." diyor.

Bu beni çok etkilemiştir. Tarih yazarlarının etnik ve dinî kimliklerini olabildiğince geri plana alarak eserlerini yazmaları gerektiğini düşünüyorum. Ben de kendimce, yapabildiğim kadar bu tarzda yazmaya çalışıyorum. Ama Türkiye'de çalışmalarınızda belli ideolojik yaklaşımlara prim vermeden sırf bilimsel olarak hareket ettiğinizde çok kolay ithamlara muhatap olabilir, dışlanabilir, yok sayılabilirsiniz.

Benim teknik çalışma şeklim

Teknik olarak ben fiş sistemi ile çalışırım. Bibliyografya ve bilgi fişleri vardır. Bu sistemi 1963-64 senelerinde Türk Edebiyatı Tarihi hocamız rahmetli Nihad Sami Banarlı'dan öğrendim.

Bazı pazar günleri onun Bebek'teki evine giderdik bir arkadaşımla. O bize hocası Fuat Köprülü'nün çalışma sistemini anlatırdı. Bu fiş sistemini o Fuat Köprülü'den öğrenmiş ve ben de ondan öğrendim. Çok esaslı bir hocaydı. Allah rahmet eylesin.

O zaman hazır fişler yoktu, şimdilerde de öyle. Çünkü Türkiye'de pek kullanan olmadığı için imal de edilip Avrupa ve Amerika'daki gibi kırtasiyecilerde satılmıyor. Bu yüzden ben İstanbul Cağaloğlu'ndaki hurda kâğıtçılardan kilo hesabı ucuza aldığım ince kartonları matbaalarda bilgi fişi 12,5x20,5 cm. ve bibliyografya

fişi 7,5x12,5 cm. ebatlarında (uluslararası standart boyut) olmak üzere kestirip kullanıyordum. Sonraları yurt dışına her çıktığımda kitabevlerinden sonra en çok zevkle dolaştığım kırtasiye mağazalarından hazır standart paketler halinde fişler ve kutular, karteksler alırım. Türkiye'deki büyük marketlerin kırtasiye reyonlarında bir ara her türlü kaliteli, estetik hazır fişler bulabiliyorduk ama alıcısı olmadığı için artık yok.

Mübahat Kütükoğlu Hoca da *Tarih Araştırmalarında Usûl* (2014) kitabında bu fiş sistemini anlatır.

Çalıştığım konularla ilgili olarak okuduğum kitap ve makalelerdeki beni ilgilendiren, mühim bilgileri hangi dilde ise o dilde aynen bilgi fişlerine, makale ve kitap künyelerini de bibliyografya fişlerine yazarım yaklaşık yarım asra yakındır. Makale veya kitap yazarken konularına göre tasnif ettiğim bu fişleri masa üstüne yayıp çalışırım. Böylece hepsini bir arada görme imkânım var.

Artık bilgisayarda bu konuda özel programlar var tabii. Onları kullanabilirsiniz, ama hepsini birlikte ekranda görme imkânınız olmaz. Bilgisayarınız çökerse yanarsınız.

Bilgileri, fişlere kendi orijinal dillerinde, özetlemeden olduğu gibi aktarırım. Çünkü bu bilgiler daha sonra başka çalışmalarda da kullanılabilir. Benim bütün kitaplarım ve makalelerim bu şekilde yazılmıştır.